

Частина I

СПАДОК

1

Коли мати померла, мій брат Кассі отримав у спадок ферму, сестрі Рен-Клод відійшли багатства винного погребця, а мені ж, наймолодшій, дісталися її альбом і дволітровий слоїк із чорним перигорським трюфелем завбільшки з тенісний м'яч. Занурений у соняшникову олію, він і досі розповсюджує насичений сирий запах підліска. Досить несправедливий розподіл статків, але мати завжди була наче невблаганна стихія, що творить благодіяння на власний розсуд і не лишає шансу зрозуміти примхливі вихилі її логіки.

А я, як повсякчас твердив Кассі, була її улюбленицею.

Щоправда, за життя вона цього жодного разу не демонструвала. Мати не мала часу виявляти поблажливість, навіть якщо вона і була їй властива. Не до того їй було, коли чоловіка вбили на війні, а вона залишилася сама хазяйнувати на фермі. Ми ж стали не втіхою, а драгівниками її вдівства з усіма нашими галасливими забавками, бійками та суперечками. Коли ми хворіли, вона піклувалася про нас із вимушеною добротою, ніби

вираховуючи при цьому ціну нашого одужання. Вияви любові в неї були найелементарніші: дати облизати каструлю після приготування, дозволити вишкребти останнє варення зі слоїка, без усмішки пригостити жменькою диких суниць, зібраних на межі за городом і загорнутих у носовичок. За чоловіка в сім'ї був Кассі. З ним вона поводитися ще суворіше, ніж із нами. Ренетт крутила хлопцям голови ще навіть до підліткового віку, і мати марнославно пишалася виявленою до неї увагою. А я була зайвим ротом — ані другим сином, який міг би розширити ферму, ані дочкою-красунею.

Я завжди була морокою й недоладьком, а після смерті батька взагалі стала хнюрком і нахалюгою. Кістлява й темноволоса, як мати, з такими ж мужицькими руками, пласкими стопами та широким ротом, я, мабуть, надто нагадувала її саму, бо дуже вже часто мамині губи кам'яніли, коли вона дивилася на мене. У цьому було щось від стоїцизму та фаталізму. Ніби вона передбачала, що саме я, а не Кассі чи Рен-Клод, збережу пам'ять про неї. І неначе їй хотілося, щоб це був хтось більш підхожий.

Можливо, саме тому вона й залишила мені нічого не вартий альбом, у якому нотатки та зізнання тіснилися на берегах упритул із рецептами, газетними вирізками й описами рослинних ліків. Це ніякий не щоденник, повірте. В альбомі немає ані точних дат, ані впорядкованості. Сторінки вставлені абияк, окремі аркуші пізніше зшиті дрібними стібками. Одні сторінки тонкі, ніби цибульне лушпиння, інші ж вирізані з картону під розмір пошарпаної шкіряної обкладинки. Мати позначала події свого життя рецептами — власними кулінарними винаходами або ж варіаціями старих добрих страв. Їжа була її ностальгією, її святкуванням, а готування й годування — єдиним виявом творчості. Перша сторінка при-

свячена смерті мого батька — стрічка від його ордена Почесного легіону цупко приклеєна до паперу, під розмитою фотографією та коротким рецептом темних гречаних млинців — і містить трохи чорного гумору. Під фотографією мати червоним олівцем приписала: «Не забути — викопати топінамбури. Ха! Ха! Ха!».

В інших місцях її записи більш багатослівні, хоча й сповнені аббревіатур і зашифрованих послань. Я розпізнаю деякі фрагменти, про які вона пише. Інші ж нотатки записані якимись карлючками, тільки щоб зафіксувати щось необхідне тієї миті. Ще якісь записи здаються повністю вигаданими, брехливими, неймовірними. Багато де містяться помітки дрібним почерком, написані мовою, яку я геть не розумію: *Ini tnawini inoti plainexini. Ini nacini inton inraebi inti ynani eromni*. А ще трапляються окремі слова, надряпані зверху чи збоку сторінки ніби навмання. На одній сторінці — *гойдалка* синім чорнилом, на іншій — *грушанка, пройдисвіт, візерунок* помаранчевим олівцем. Ще на іншій — щось на кшталт вірша, хоча я ніколи не бачила, щоб вона брала до рук якусь книжку, окрім кулінарної. Вірш такий:

Ця солодкість
вишкрябана
ніби якийсь яскравий плід
слива персик абрикос
можливо кавун
з мене
ця солодкість

Було в цьому щось ексцентричне, те, що мене здивувало й занепокоїло. Наприклад, що ця кам'яна прозаїчна жінка могла в інтимні моменти плекати такі думки. Адже вона відгороджувалася від нас — від будь-кого — з такою люттю, що я вважала її нездатною на почуття.

Я ніколи не бачила її в сльозах. Вона зрідка усміхалась — і то лише на кухні, копирсаючись у прянощах і розмовляючи сама з собою (так мені здавалось). Бурмотіла назви трав і приправ: *кориця, чебрець, перцева м'ята, коріандр, шафран, базилік, любисток*. І так само монотонно коментувала: *Слідкуй за плиткою. Має бути правильно нагріта. Якщо недостатньо гаряча, млинець вийде глевкий. Якщо перегріта, олія горітиме і димітиме, а млинець стане хрустким*. Пізніше я усвідомила, що вона намагалася мене вчити. Я слухала, бо розглядала ці кухонні уроки як єдину можливість заслужити бодай часточку її похвали. Та й будь-яка запекла війна час від часу потребує перемир'я. Понад усе вона любила сільські страви рідної Бретані, тож ми постійно їли гречані млинці, а бретонський крем-брюле¹, кунь-аман² і бретонські галети³, як і козячий сир, ковбасу та фрукти ми продавали в Анже, що в низов'ї річки.

Мати завжди вважала, що фермою опікуватиметься Кассі. Але він виявив непокору та першим утік аж до Парижа, обірвавши всі контакти й даючи про себе знати хіба що різдвяною листівкою щороку. Тож коли мати через тридцять років померла, ніщо не могло його зацікавити в напівзабутому фермерському будинку на березі Луари. Я викупила його за власні кошти — вдовині гроші — і запропонувала гарну ціну, але то була чесна угода, і він радо на неї погодився. Він розумів, що потрібно зберегти ферму в родині.

¹ Крем-брюле — десерт з молока, яєць, борошна із додаванням родзник і чорносливу. (*Тут і далі прим. перекл.*)

² Кунь-аман — бретонський листковий пиріг.

³ Бретонські галети — несолодкі гречані млинці, фаршировані начинкою.

Тепер, звичайно, усе змінилося. У Кассі є син. Хлопець одружився з гастрономічною журналісткою Лорою Дессанж, і у них тепер ресторан в Анже. Називається «Насолода у Дессанжів». Я бачила Кассі ще кілька разів до того, як він помер. Його син мені не сподобався. Жевжикуватий невіглас, котрий потроху, як і батько, гладшає, хоча й досі гарний і знає про це. Здавалося, він був одразу і всюди, намагаючись догодити. Називав мене тітонькою, знайшов мені стілець, наполіг на тому, щоб я всілася якнайзручніше; приготував каву, додав цукру й вершків, спитав про здоров'я, підлестив мені щодо цього — і так продовжувалося, аж доки в мене не запаморочилось у голові. Шістдесяті-і-гакомрічний Кассі, брезклий від коронарного тромбозу, який його й доконав, дивився на мене з нестримною гордістю. *Мій син. Дивись, який він красивий чоловік. Якого гарного, поштивого племінника ти маєш.*

Кассі назвав його Яннік, на честь нашого батька, але я не стала через це любити його більше. Це в мені говорить мати з її нелюбов'ю до традицій і фальшивої близькості. Мені не подобається, коли мене торкаються або манірно посміхаються. Не розумію, чому наша спільна кров має бути запорукою приязні. Або ж таємниця пролитої крові, яку ми так довго приховуємо.

О, так. Не думайте, що я забула про цю історію. Ні на хвилину не забула, хоч інші й старанно намагалися це зробити. Кассі шкрябав пісуари у своєму паризькому барі. Ренетт працювала білетеркою в порнокінотеатрі на площі Пігаль і кидалася від одного чоловіка до іншого, ніби загублений собака. Здебільшого, щоб дістати грошей на помаду та шовкові панчішки. Удома вона була б королевою свята врожаю, улюбленицею,

сільською красунею, якій немає рівних. А на Монмартрі всі жінки на одне лице. Бідолашна Ренетт.

Я знаю, про що ви думаєте. Ви хочете, щоб я перейшла до суті. Усе, що вас зараз цікавить, — це історія давніх днів, єдина приваблива нитка в моєму пошматованому прапорі. Ви хочете почути про Томаса Лейбніца. Чітку, розкладену по полицях, завершену історію. Втім, це не так уже й легко. Тут, як і в альбомі моєї матері, немає нумерованих сторінок. Відсутній початок, а фінал розтріпаний, як край непідшитої спідниці. Але я стара жінка — сьогодні буквально все старішає так швидко: мабуть, це щось у повітрі — і в мене є своя манера оповіді. Крім того, ви маєте дуже багато всього зрозуміти. Чому моя мати скоїла те, що скоїла. Чому ми так довго приховували правду. І чому я вирішила розповісти тепер свою історію чужим людям, упевненим, що життя можна вмістити в розворот у недільному газетному додатку, кілька фотографій, текстовий абзац і цитату з Достоевського. Перегорни сторінку — і все скінчиться.

Ні. Не цього разу. Вони запишуть кожне слово. Звичайно, я не можу примусити їх надрукувати це, але, їй-богу, вони слухатимуть. Я *змушу* їх це зробити.

2

Мене звати Фрамбуаз Дартижан. Я народилася саме тут, у селі Ле-Лавез, розташованому на березі Луари менш ніж у п'ятнадцяти кілометрах від Анже. Наступного липня мені виповниться 65 років, сонце підпекло й вижовтило мене, як курагу. У мене є дві доньки: Пісташ, одружена з банкіром з Ренна, і Нуазетт, яка переїхала в 1985-му до Канади й пише мені раз на півроку, а також двоє онуків, які приїжджають на ферму щоліта. Я ношу

чорне на знак жалоби за чоловіком, який помер двадцять років тому та під чийм ім'ям я таємно повернулась до рідного села й викупила материнську ферму — давно занедбану, наполовину спустошену вогнем та опадами. Тут мене знають як Франсуазу Симон, *удовицю* Симон, і нікому й на думку не спадає шукати зв'язок між мною та родиною Дартижан, що поїхала звідси через ту жахливу історію. Не знаю, чому я вибрала те саме село й ту саму ферму. Можливо, я просто вперта. Сталося як сталося. Тут мій дім. Роки з Ерве зараз видаються мені білою плямою, як дивні спокійні хвилини в буремному морі, моменти очікування й забуття. Але я ніколи посправжньому не забувала Ле-Лавез. Ні на секунду. Якась частина мене завжди була тут.

Знадобилося більше року, щоб зробити будинок на фермі знову придатним для життя. Я мешкала в південному крилі, де принаймні зберігся дах, і поки робітники перекладали покриття, черепицю за черепицею, я працювала в саду — у тому, що від нього залишилось, — зрізала гілля, формувала крони та знімала з дерев величезні гірлянди ненажерливої омели. Моя мати обожнювала всі фрукти, крім апельсина, якого не дозволяла приносити додому. Навіть імена вона нам дала на честь фруктів і ласощів: Кассі — на честь пирога з чорної смородини¹, Фрамбуаз — на честь малинового лікеру², а Ренетт отримала своє ім'ячко на честь сливи-ренклода³, що росла при південній стіні та родила рясно, ніби виноград, а влітку її вщент обліплювали оси — така вона була солодка. Колись ми мали більше сотні дерев —

¹ Cassis (фр.) — чорна смородина.

² Framboise (фр.) — малина.

³ Reine-claude (фр.) — слива-ренклад.